

Свет око нас / Природа и друштво

Искусство из прве руке

Повезаност програма наставе и учења Свет око нас / Природа и друштво и КДК постоји и јасно је видљива у свим елементима програма, од циља и исхода учења предмета, преко кључних речи програма и препоручених садржаја до препорука за дидактичко-методичко остваривање наставе и учења.

Више о природи предмета, повезаности и доприносу развијању компетенција за демократску культуру и примерима развијања КДК видите у [Смерницама за интеграцију референтног оквира компетенција за демократску культуру у одабраним програмима наставе и учења](#).

Радионица као начин рада на развијању КДК

Радионица као начин рада, учења и стварања кроз процес интеракције и размене знања, ставова, вредности, уверења, идеја и искустава је веома корисна јер код ученика може развијати компетенције за демократску культуру.

Основне карактеристике радионице (гледање „очи у очи“, развијање и продубљивање односа у релацијама ученик-ученик и ученик-наставник; лична активност и ангажман ученика; активно учешће свих ученика; разноврсност ученичких комуникацијских образаца; атмосфера подршке коју наставник негује током рада; право на различитост и поштовање потреба, емоција и начина функционирања сваког ученика; рад на заједничкој теми; ослањање на лична искуства...)

представљају својеврсну подстицајну средину за учење и развој КДК код ученика.

Ученици сопственим учешћем и ангажманом у раду на заједничким темама развијају, конструишу и коконструишу своја знања, значења и разумевања појмова, феномена и процеса самог предмета учења, истовремено развијајући компетенције из групе **Вредности, Ставови, Вештине и Знање и критичко разумевање** дефинисане референтним оквиром компетенција за демократску культуру.

Радионица као начин рада сама по себи промовише позитиван однос, интеракцију и међусобно уважавање међу ученицима:

- истицањем и неговањем пријатељства као вредности међу ученицима;
- подстицањем и подржавањем ученика да разумеју и уважавају различитости (најпре међу њима самима, а онда уопштавањем и трансферисањем на шире и даље конструкте и хипотетичке ситуације);
- сталним практиковањем и моделовањем позитивног понашања током радионичарског рада (чекање на ред, излагање садржаја, слушање других, дељење знања и искустава са другима, тражење дозволе, захваљивање, извињавање, разумевање...);

- пружањем адекватних модела реаговања и разрешавања потенцијално конфликтних ситуација кроз моделовање пожељног социјалног понашања;
- подстицањем ученика да помажу једни другима и да не користе непожељне облике понашања као што су омаловажавање, етикетирање других, тужакање...

Као таква, радионица већ као начин рада представља подстицајан модел и средину за развој компетенција за демократску културу.

Радионичарским начином рада могу се развијати све КДК у настави. Следе примери са изабраним КДК и описима компетенција на одређеном нивоу и исходима предмета за конкретну тему, односно радионицу.

Пример 1.

Вођени разговор о „Као да...“ ситуацији

Начин рада: радионица.

Начин седења: у круг или полукруг.

Материјал за рад: вињета – кратка ситуација на одређену тему.

Овом врстом активности могуће је развијати све КДК. Поред тога, радионице овог типа могуће је реализовати у свим разредима. Тема радионице и садржај „као да...“ ситуације зависи од намера, од тога шта се жели постићи и које КДК се развијају код ученика. Подразумева се да је оквир активности програм наставе и учења и узраст ученика.

Предлог за први разред основне школе

Одабрана компетенција:

3.4. Емпатија из групе Вештине.

Опис одабране компетенције:

О: 3.4.а) *Саосећа са људима у невољи.*

О: 3.4.б) *Препознаје ситуације у којима је људима у његовом/њеном окружењу потребна помоћ.*

С: 3.4.г) *Сагледава ситуацију из перспективе других особа.*

Н: 3.4.д) *Изражава саосећајност, било да је реч о осећању радости или туге, са људима са којима нема директан контакт.*

©ОТО: Shutterstock / Ground Picture

Активност за развијање компетенције 3.4. Емпатија на основном, средњем и напредном нивоу: „Као да...“ ситуација – Прича о Павлу

Павле иде у први разред. Данас се срећан вратио са рекреативне наставе. Затекао је своју породицу веома узнемирену и тужну. Претходна три дана је непрестано падала киша. Вода је поплавила објекат у коме чувају овце. Његов пас Рекс, чувар оваца, нестао је у пољу враћајући овце које су бежале од воде. Павле је почео неутешно да плаче. Био је веома уплашен за свога пса. Бесан је отрчао у поље.

Датом активношћу могу се остваривати различити **исходи из програма наставе и учења за први разред основне школе**. На пример:

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

- препозна и исказе радост, страх, тугу и бес уважавајући себе и друге;
- својим речима опише пример неке опасне ситуације из свог непосредног окружења;
- прати инструкције одраслих у опасним ситуацијама: поплава, земљотрес, пожар.

Поступак

Учитељ/учитељица у односу на изабрану тему радионице (временске непогоде, брига о животињама, опасне ситуације, осећања, дом и породица итд.) исход/е и КДК планира и дефинише питања за разговор. Исоходе је потребно операционализовати тако да буду конкретни и оствариви током радионице.

Прича дата као пример, „као да...“ ситуација, погодна је за рад на осећањима, за рад на опасним ситуацијама из непосредног окружења ученика, за разговор о поплави као временској непогоди, за разговор о одрживом развоју и утицају човека на заштити животне средине (што је све предвиђено програмом наставе и учења предмета **Свет око нас** за први разред). Дата ситуација отвара много тема и као таква може се користити више пута и у различитим разредима уз минималне корекције (на пример, Павле иде у други/трећи/четврти разред). Ученици ће развијати дате компетенције на различитим нивоима и различитим темпом, а најдрагоценије је то што сваки ученик током оваквог начина рада има могућност да активно учествује и да се ангажује у практиковању истих.

Радам на овој ситуацији учитељ/учитељица може да развија код деце различите КДК и то непосредним практиковањем компетенција током саме радионице од стране ученика. На пример дата компетенција **1.2.** из групе **Вредности** развија се у делу непосредног практиковања толеранције ученика према различитим уверењима и међусобном разумевању кроз дијалог са другарима и другарицама у одељењу који мисле другачије. КДК **2.2.** из групе **Ставови** развија се вежбањем односа поштовања према својим другарима и другарицама током саме радионице давањем простора да се изразе и несметано изнесу своје виђење и ставове. Све КДК из групе Вештине такође је могуће непосредно развијати током радионице. КДК **4.5.** из групе **Знање и критичко разумевање** веома је важна за развој одговорног односа ученика према свом окружењу и за развој разумевања код ученика о утицају и одговорности човека на животну средину (на пример, да ли је човек могао негативно да утиче и како у изазивању поплаве која се догодила Павловој породици?). „Као да...“ ситуација је заиста вишеслојна и веома богата различитим темама погодним за развој КДК.

Примери КДК које је могуће као кластер развијати током ове радионице:
Из групе Ставови:

2.2. Поштовање

О: 2.2.а) *Опходи се према другим људима с поштовањем дајући им могућност да се изразе.*

Из групе Вештине:

3.3. Вештине слушања и опажања

О: 3.3.а) *Пажљиво слуша другачија мишљења.*

О: 3.3.б) *Са пажњом слуша друге људе.*

3.6. Језичке, комуникативне и вишејезичке вештине

О: 3.6.а) *Јасно изражава своје мишљење о некој теми.*

О: 3.6.б) *Тражи од саговорника да понови шта је рекао ако му/јој то није јасно.*

С: 3.6.в) *Поставља питања која показују да је разумео/ла став својих саговорника.*

Из групе Знање и критичко разумевање:

4.1. Знање и критичко разумевање себе

Н: 4.1.в) *Критички размишља о својим осећањима у различитим ситуацијама.*

4.5. Знање и критичко разумевање историје, медија, економије, околине и одрживости

О: 4.5.а) *Идентификује утицај друштва на природу, укључујући факторе као што су раст и развој становништва, потрошња ресурса итд. и промишља о ризицима везаним за штетне утицаје на животну средину.*

Пример 2.**Проналажење и одигравање другачијег решења**

Начин рада: радионица.

Начин седења: у круг или полукруг.

Материјал за рад: вињета – кратка ситуација на одређену тему.

Овим примером „као да...“ активности на проналажењу и одигравању другачијег решења могуће је развијати већи кластер компетенција за демократску културу.

Предлог за четврти разред основне школе

Одабране компетенције:

2.3. Грађански дух из групе Ставови.

Опис одабране компетенције:

О: 2.3.а) *Сарађује са другим људима на циљевима од заједничког интереса.*

2.5. Самоефикасност из групе Ставови.

Опис одабране компетенције:

О: 2.5.а) *Показује спремност да решава проблеме, постиже добре резултате и превазилази тешке ситуације.*

С: 2.5.б) *Прилагођава се новим околностима и превазилази препреке на путу ка циљу.*

Н: 2.5.в) *Ефикасно решава проблеме настале у непредвиђеним ситуацијама и превазилази животне изазове.*

Активност за развијање компетенција 2.3. Грађански дух на основном нивоу и 2.5. Самоефикасност на основном, средњем и напредном нивоу: „Као да...“ проналажење и одигравање другачијег решења

Ученици четвртог разреда радили су из Природе и друштва пројекат на тему:

Учитељица је ученике поделила у пет група. Свака група је добила део теме да истражи и да за недељу дана прикаже резултате до којих су ученици дошли. Групе су најпре добиле задатак да се током часа договоре шта је чији задатак унутар групе и да направе план реализације.

Искра, Каја, Василије, Небојша и Борис добили су да истраже:

На часу су се договорили шта ће ко од њих радити, који је рок и када и где ће се састати да ураде свој задатак. На састанак нису дошли Василије, Небојша и Каја. Пошто је то био последњи дан за реализацију задатка, уместо њих све су урадиле Искра и Борис.

Датом активношћу могу се остваривати различити **исходи из програма наставе и учења за четврти разред основне школе**. На пример:

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

- сарађује с другима у групи на заједничким активностима;
- повеже резултате рада са уложеним трудом.

Поступак:

- Учитељ/учитељица у односу на тему радионице, исход/е из програма и одабране КДК операционализује исходе активности;
- разговор и анализа дате „као да...“ ситуације;
- подела ученика у групе од по њих пет са задатком да осмисле другачији договор о реализацији пројектног задатка како цео посао не би пао на једног или неколико ученика;
- одигравање новог решења;
- анализа понуђених решења (Да ли је боље и зашто?, Шта је сада другачије?...).

Горе дата прича, „као да...“ ситуација, погодна је за развијање многих КДК код ученика. Учитељ/учитељица у складу с намерама које има и с оним шта жели да постигне бира КДК које настоји да развија код својих ученика. Листа КДК које се кроз ову активност могу развијати може бити и шира тиме што учитељ може да модификује дату „као да...“ ситуацију и конкретизује је у правцу у којем жели да води радионицу. На пример, сама тема пројекта која се помиње у „као да...“ ситуацији и која је остављена да је учитељ/учитељица самостално дефинишу, може да отвори још много могућности учитељу/учитељици за развој неких других КДК.

Примери КДК које је могуће као кластер развијати током ове радионице:

Из групе Вредности:

1.3. Поштовање демократије, правде, поштења, једнакости и владавине права

О: 1.3.а) *Сматра да школе треба да образују ученике за демократију и о томе како да буду одговорни грађани у демократском друштву.*

Из групе Ставови:

2.2. Поштовање

О: 2.2.а) *Опходи се према другим људима с поштовањем дајући им могућност да се изразе.*

2.4. Одговорност

О: 2.4.а) *Прихвата одговорност за сопствене поступке и извини се уколико повреди нечија осећања.*

С: 2.4.б) *Поштује рокове и преузима одговорност ако погреши.*

Н: 2.4.в) *Испуњава обавезе према другима.*

2.6. Толеранција према двосмислености (вишезначности)

О: 2.6.а) *Позитивно приступа људима са другачијим гледиштима и суздржава се од преурањеног доношења суда.*

С: 2.6.б) *Добро функционише у неизвесним ситуацијама и сагледава их из више углова.*

Н: 2.6.в) *Решава компликоване ситуације и спреман је да преиспитује своје идеје и вредности.*

Н: 2.6.г) *Прихвата да се његове/њене идеје и вредности преиспитују.*

Из групе Вештине:

3.3. Вештине слушања и опажања

О: 3.3.а) *Пажљиво слуша другачија мишљења.*

О: 3.3.б) *Са пажњом слуша друге људе.*

Из групе Знање и критичко разумевање:

4.3. Знање и критичко разумевање политике, права и људских права

О: 4.3.а) *Објасни својим речима основне политичке концепте као што су демократија, слобода, грађанство, права и обавезе.*

О: 4.3.б) *Идентификује разлоге зашто сваки појединац има обавезу да поштује људска права других.*

ФОТО: Shutterstock / ESB Professional

КАО ДА... „Као да...“ ситуације су заправо кратке ситуације на одређену тему. Може их писати учитељ/учитељица и тиме их контекстуализовати, што значи да су ситуације из актуелног ученичког окружења, да одговарају актуелним изазовима с којима се сусрећу ученици, њихови вршњаци или нека друга циљна група деце, младих или одраслих. Посебан квалитет „као да...“ ситуација је што својим садржајем могу да повежу садржаје различитих наставних предмета и тако постану добра платформа за тематско-интегративну наставу и учење. Поред тога, у узрасту ученика када они још вежбају читање ради учења свака ситуација је сама по себи материјал за повезивање Српског језика и Света око нас, односно Српског језика и Природе и друштва.

СВЕТ ОКО НАС

ПРИРОДА И ДРУШТВО

На основу досадашњих информација, процените колико ваша наставна пракса доприноси развоју КДК по Контролној листи која се налази на страни 114.

Свет око нас/Природа и друштво је предмет заступљен у прва четири разреда основног образовања и васпитања. Њиме се ученик упознаје са собом и групама којима припада, те природним и друштвеним појавама и процесима. У прва два разреда предмет носи назив Свет око нас, а у трећем и четвртном Природа и друштво. Предмет је јединствен по томе што интегрише групу природних и друштвених предмета: Биологију, Историју, Географију, Физику, Хемију и изборни програм Грађанско васпитање.

Програм наставе и учења предмета Свет око нас/Природа и друштво развијен је на завичајном принципу. Завичајни принцип (принцип животне близине) одређује просторну и временску блискост природних и друштвених појава и процеса проучавања и као такав представља једну од суштинских одлика овог предмета. Завичајни принцип овом предмету обезбеђује високу осетљивост на контекст у коме ученици живе и у том смислу све друштвене и природне појаве и феномени који се изучавају у овом предмету проучавају се у контексту ученичког непосредног окружења (у првом разреду), насеља (у другом разреду), завичаја (у трећем разреду) и Републике Србије (у четвртном разреду). Зато су основне карактеристике овог предмета висока осетљивост и отвореност за садржаје из дететовог окружења и флексибилност за уважавање карактеристика и одлика најразличитијих средина у којима деца из Србије живе. Тако овај предмет код ученика развија компетенције за демократску културу самим оквиром просторног проучавања природних и друштвених појава у оквиру предмета и то континуирано кроз сва четири разреда.

ЦИЉ УЧЕЊА ПРЕДМЕТА

Циљ учења предмета Свет око нас/Природа и друштво јесте упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему.

ПОВЕЗАНОСТ И ДОПРИНОС ПРЕДМЕТА РАЗВИЈАЊУ КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА ДЕМОКРАТСКУ КУЛТУРУ

Повезаност програма наставе и учења предмета Свет око нас/Природа и друштво и КДК постоји и видљива је у циљу и исходима учења предмета, кључним речима програма, препорученим програмским садржајима и препорукама за дидактичко-методичко остваривање наставе и учења. Повезаност је експлицитна и јасна већ у самом циљу учења предмета (упознавање себе; одговоран живот у природном и друштвеном окружењу). Јасна повезаност постоји у исходима учења (сарађује са другима у групи на заједничким активностима; уважава националну и културну разноликост...), у кључним речима (интеркултуралност); у препорученим садржајима (Сличности и разлике по полу, старости, способностима и интересовањима; Грађани Србије: права и обавезе, демократски односи и интеркултуралност...) и у препорукама за дидактичко-методичко остваривање наставе и учења (... код свих ученика треба развијати осећање богатства у различитостима међу припадницима различитих националности указивањем на постојање људи који славе другачије празнике, имају различите обичаје, културу становања, исхрану, облачење и сл.). Из дате експлицитне повезаности програма и КДК може се претпоставити велики допринос наставне праксе развоју КДК.

Ученик развија КДК учећи о себи као друштвеном бићу, о својим правима и обавезама у окружењу и друштвеним групама којима припада (породица, школа, вршњаци, насеље, завичај, држава). Наставник адекватним и ученицима блиским примерима, између осталог, указује на дуализам права и обавеза ученика у циљу хармоничног суживота. Када се говори о животним потребама, ученик учи о потребама заједничким за све људе, као и одређеним правилима понашања која омогућавају задовољавање тих потреба. Ученик учи о својим осећањима и уважавању потреба и осећања других, што представља једну од суштински важних васпитних компоненти предмета која је у директној вези са КДК. Наставник поставља ученицима, између осталог, различите теме као подстицај за размишљање и дискусију о животним потребама.

Допринос предмета КДК огледа се и у развијању одговорности код ученика за сопствени живот и одговоран однос према другим људима и окружењу учењем садржаја о здрављу и безбедности, као и садржаја о човеку као природном и свесном друштвеном бићу. Ученик развија навике здравог живљења и оспособљава се да препозна и адекватно реагује у потенцијално опасним ситуацијама по његово здравље и живот. Развија одговоран однос према сопственом здрављу и здрављу људи из окружења (на пример, не треба долазити у школу уколико смо болесни ради сопственог здравља и очувања здравља осталих ученика и запослених у школи). Активности које наставник предузима, између осталих, могу бити хипотетичке ситуације у којима ученик вежба одговорно понашање у различитим животним ситуацијама.

Постоји, такође, веза између садржаја о оријентацији у простору и времену и КДК. Развијање вештина оријентације у простору и времену омогућава ученику развијање ставова и вештина потребних за безбедно кретање и сналажење у времену и простору. Разумевање одговарајућих појмова и њихова адекватна употреба представља базу учења и један од основних ослонаца сазнајном развоју ученика, најочигледније видљив за развој сложенијих појмова у настави географије, историје, физике и хемије у старијим разредима. Допринос ових садржаја развијању КДК огледа се конкретније у развијању аутономне вештине учења, одговорности, самоефикасности и знања и критичког разумевања света. Наставник може стављати ученике у хипотетичке животне ситуације како би промишљали и развијали вештине сналажења у времену и простору, а на каснијем узрасту може постављати проблемске ситуације за размишљање, дискусију и решавање проблема.

Учењем о одрживом развоју ученик учи о заштити животне средине и постепено се уводи у концепт одрживог развоја континуираним развојем знања, вредности, ставова и навика. На тај начин предмет утиче на развој ставова важних за опстанак и будућност, а што је у вези са КДК ставовима – поштовање, одговорност и осећање грађанске дужности према заједници. Наставник подстиче ученике да у свакодневним активностима примењују принципе одрживог развоја: рационална потрошња воде, струје, одлагање отпада на предвиђена места, брига о биљкама и животињама, брига о здрављу, рециклирање итд.

Учењем о човеку као природном, друштвеном и свесном бићу ученик учи о човековим чулима; о раду и стварању; о вези природе, материјала и производа у човековом животу и стварању; о променама у пубертету; о дигиталној безбедности у ери информационо- комуникационих технологија итд. На крају првог циклуса учења овог предмета наставник организује активности у којима ученици сазнања о човеку стечена у сва четири разреда сада разматрају као дуализам природног и свесног друштвеног бића, уз развијање одговорног односа који свако људско биће има према самом себи, другим људима и окружењу. У том смислу потребно је организовати активности које подржавају суживот кроз: уважавање различитости, толеранцију, хуманост, солидарност, емпатију.

Остваривањем исхода из теме Прошлост Србије ученик учи да проналази информације из различитих историјских извора, да сагледава догађаје и личности из прошлости, да прати развој државе Србије, учи се да поштује људска права, верске и етничке равноправности, учи се да учи из различитих извора информација и разумевањем временског и просторног контекста дешавања. На овај начин омогућује се ученицима да стекну комплексну слику времена у коме се радња/догађај дешава, увиде узрочно-последичне везе праћених збивања из протеклих времена, што је пут ка поступном схватању развоја одређених друштвених збивања. Наставник организује, између осталих, активности истраживачког приступа темама и садржајима. Он мотивише ученике да у подстицајном истраживачком амбијенту прикупљају податке на различите начине, да их анализирају, сврставају у групе и категорије по различитим карактеристикама, да воде белешке и закључују кроз учествовање у једноставним експериментима који се реализују на основу упутства – индивидуално, у пару или групи.

Наставна пракса предмета Свет око нас/Природа и друштво значајно доприноси развијању КДК.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

ИДЕНТИТЕТ; ОДНОС; ЛИЧНО ИСКУСТВО; ЈА И ДРУГИ; ЗАЈЕДНИЦА; САРАДЊА; ИСТРАЖИВАЊЕ; РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА; КУЛТУРА; ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ; УВАЖАВАЈУЋА КОМУНИКАЦИЈА; СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ; ПОШТОВАЊЕ, УВАЖАВАЊЕ, ИНТЕРАКЦИЈА; ОДГОВОРНОСТ, САМОСТАЛНОСТ, БОГАТСТВО РАЗЛИЧИТОСТИ, ПРАВА И ОБАВЕЗЕ.

ПРИМЕРИ РАЗВИЈАЊА КДК

ПРИМЕР АКТИВНОСТИ: ВЕЖБЕ КО-КОНСТРУКЦИЈЕ ЗНАЧЕЊА ПОЈМОВА

Циклус: први
Разред: сви

Учитељ примењује праксу конструкције значења одређених појмова који се односе на демократску културу. На пример: демократија, поштовање, правда, разноликости, одговорност, уважавајућа комуникација, емпатија, грађанин, толеранција, људска права итд.

Ученици могу за домаћи задатак да анкетају чланове своје породице и направе белешку о значењу које различити чланови породице придају задатом појму. Материјал који ученици донесу је материјал за рад на часу. Сврха овог задатка је долажење до заједничког разумева-

ња задатог појма и пролажење ученика кроз процес учења у коме развијају отвореност, осетљивост, радозналост и спремност да уђу у интеракцију са другим људима и другим погледима на свет.

Кроз ову активност развија се компетенција *Отвореност према другим културама као и другим уверењима, погледима на свет и праксама*, која подразумева отвореност за различите културе, ставове, погледе на свет, различите праксе, као и осетљивост, радозналост и спремност да се уђе у интеракцију са другим људима и другим погледима на свет. Такође, кроз развијање *аутономне вештине учења* проширује се и развија *знање и критичко разумевање света*.

ПРИМЕР АКТИВНОСТИ: АКТИВНО УЧЕШЋЕ У СИТУАЦИЈАМА „КАО ДА...“

Циклус: први
Разред: сви

Овом активношћу је могуће развијати све КДК. Која КДК се развија зависи од избора теме и активности за ученике које учитељ испланира.

Материјал за рад у настави је вињета – кратка ситуација на одређену тему (може је саставити учитељ или наћи пригодну ситуацију). Учење организовати у процесу интеракције и размене знања, ставова, вредности, уверења и идеја међу ученицима. За то је најпогоднија радионица као начин рада, јер она својим основним карактеристикама подразумева описан процес учења (гледање „очи у очи“; лична активност; активно учешће свих; атмосфера подршке; право на различитост и поштовање потреба, емоција и начина функционисања сваког ученика; рад на заједничкој теми; ослањање на лична искуства). У радионичарској форми седења могу се организовати:

- вођени разговор и дискусија о ситуацији која се налази на папиру/картончићу;
- драматизација или спонтано одигравање ситуације и даље учење кроз усмерени разговор о ситуацији, осећањима, начинима решавања итд.;
- метод играња улога, уколико је ситуација пригодна, јер је играње улога активан метод учења који се заснива на обради искуства ученика. Сваки ученик има одређену улогу и прилику да дође до више сазнања кроз обраду и разматрање сопственог искуства, али и искуства других...

Теме за вињете могу бити различите ситуације: дискриминација; људска права; (не)толерантан однос; (не)солидарност са другим чланом/члановима заједнице; (не)одговоран однос према себи, другима, заједници; имање/немање емпатије за људе у различитим ситуацијама; сукоб; лаковерност итд.

**ПРИМЕР АКТИВНОСТИ:
ПРИПРЕМА
ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ**

Циклус: први
Разред: сви

Кроз ову активност могу се развијати компетенције: аутономне вештине учења; језичке, комуникативне и вишејезичне вештине; вештине слушања и опажања.

Учитељ повремено, али континуирано од првог до четвртог разреда, организује различите начине презентовања резултата истраживања/продуката рада (цртежом, стрипом, зидним новинама, писано, усмено, помоћу ленте времена, презентацијом и др.) Активностима учења у којима учитељ задацима и задужењима ученике ставља у

позицију да активно учествују у припреми и представљању, да врше селекцију садржаја које ће представити, да одвоје битно од небитног, да сажето и јасно представе своје резултате, ставља их и у позицију да преузму одговорност за своје учешће и резултате рада. Процес припремања за представљање и само представљање резултата, као и позиција ученика да активно слушају друге док представљају свој рад развијају код ученика језичке, комуникативне вештине и аутономне вештине учења.

**УМЕСТО
ЗАКЉУЧКА**

У овом приручнику дати су примери развијања КДК и у другим предметима који могу послужити као основ за осмишљавање активности које се могу реализовати на часовима света око нас / природе и друштва. Када је разредна настава у питању, у приручнику је урађен приказ српског језика и математике са примерима за развијање КДК. Развијање КДК у разредној настави не треба посматрати изоловано од предмета до предмета, већ као један целовит и повезан процес у коме се континуирано и током целодневног рада са ученицима ради на развијању КДК. Развијање КДК је својеврстан васпитни процес који је сталан.